

УДК 341.171: 341.217(4)

Костюченко Я. М.*

ПРАВОЗАХИСНІ МЕХАНІЗМИ У ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИНАХ УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Укладання Україною регіональних торговельних угод зумовлює появу окремих інституційних механізмів, що покликані не тільки розширювати та поглиблювати торгівлю, а й слугують основою для захисту прав та інтересів осіб у регіональних відносинах з іншими державами та/або міжнародними організаціями. Досліджено принципи захисту прав та інтересів та механізми їх захисту й забезпечення на рівні двосторонніх відносин між Україною та Європейським Союзом. Доведено еволюційний характер Угоди про асоціацію та розкриті основні її положення щодо нового інституційного механізму.

Ключові слова: Європейський Союз, асоціація, арбітраж, процедура консультацій, Україна, принцип справедливого суду.

The new regional Trade Agreements of Ukraine caused the appearance of certain institutional arrangements that were designed to not only to broaden and deepen the trade, but also to serve as the basis for protection its rights and interests in the regional relations with other states and/or international organizations. This article describes the principles and mechanisms of protection and security at the level of bilateral relations between Ukraine and the European Union. It demonstrates the evolutionary nature of the Association Agreement and reveals the basic principles with regard to the new institutional mechanism.

Key words: European Union, association, arbitration, a process of consultation, Ukraine, the principle of fair trial.

Подписание Украиной региональных торговых соглашений приводит к появлению отдельных институциональных механизмов, которые призваны не только расширять и углублять торговлю, но и служат основой для защиты прав и интересов лиц в региональных отношениях с другими государствами и / или международными организациями. Исследованы принципы защиты прав и интересов и механизмы их защиты и обеспечения на уровне двусторонних отношений между Украиной и Европейским Союзом. Доказано эволюционный характер Соглашения об ассоциации и раскрыты основные ее положения относительно нового институционального механизма.

Ключевые слова: Европейский Союз, ассоциация, арбитраж, процедура консультаций, Украина, принцип справедливого суда.

Можливості захисту своїх прав фізичні та юридичні особи отримують відповідно до різних міжнародно-правових зобов'язань України. Так, наприклад, з метою захисту прав людини реалізують відповідні механізми в рамках Ради Європи та Європейського Союзу (далі Євросоюз); з метою захисту прав, що витікають з міжнародних торговельних від-

* кандидат юридичних наук, головний юрист ТОВ «Джей Ем Пі Україна».

носин відповідно до правил СОТ, застосовується механізми розв'язання спорів в рамках СОТ. В рамках двосторонніх відносин також створюються власні механізми захисту прав та інтересів.

Вітчизняні та зарубіжні вчені-міжнародники приділили багато уваги системам захисту прав осіб в європейському правовому просторі (зокрема, в рамках Ради Європи, СОТ та Євросоюзу). Серед них, такі як Мармазов В. Є, Муравйов В. І., Жуковська О. Л., Киричук О. С., П'ятницький В. Т., Мозіль З., Березовська І., Шпакович О., Смирнова К., Скринька Д., Пітер ван ден Боше, Пітер ван Дік, Леаль-Аркас Р. та багато інших [1-9]. Всі ці праці присвячені деяким аспектам механізмів захисту, досліджуючи фрагментарно кожен із складових даного правозахисного механізму.

Укладання Україною регіональних торговельних угод зумовлює появу окремих інституційних механізмів, що покликані не тільки розширювати та поглиблювати торгівлю, а й слугують основою для захисту прав та інтересів осіб у регіональних відносинах з іншими державами та/або міжнародними організаціями.

Відносини України з Європейським Союзом на сьогодні базуються на Угоді про партнерство та співробітництво між Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами та Україною від 14.06.1994 року [10; 11]. Механізмам вирішення суперечок присвячені ст.ст. 93, 96, 97 УПС. Відповідно до положень УПС Україна та ЄС гарантують фізичним та юридичним особам кожної зі сторін однаковий доступ до компетентних судів та адміністративних органів для захисту їх особистих прав згідно з УПС (пункт 1 статті 93 УПС). Це є класичним прикладом застосування національного режиму. Крім того, у статті робиться спеціальне посилання на захист особистих та майнових прав, включаючи права на інтелектуальну, промислову та комерційну власність, що визначені у ст. 50 УПС. Це важливе положення надає громадянам та юридичним особам Сторін можливість захистити свої права, що випливають із УПС, інших договорів та законодавства Сторін. Для врегулювання спорів, що виникають у зв'язку з комерційними операціями та договорами про співробітництво, укладеними суб'єктами економічної діяльності, пункт 2 статті 93 УПС закликає Сторони якомога більше користуватися послугами арбітражного суду, включаючи міжнародний арбітраж, в межах їхніх відповідних повноважень. Крім того, у цій статті зазначено, що в разі передачі спору до арбітражу, якщо правила арбітражного органу, вибраного Сторонами, не встановлюють інше, при виборі арбітрів їхнє громадянство не береться до уваги. Так само Сторонам рекомендується звертатись до арбітражних правил, розроблених ЮНСІТРАЛ, і залучати арбітражні органи тих країн, що підписали Конвенцію про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень, укладену в Нью-Йорку 10 липня 1958 року.

Ще однією платформою для вирішення спорів є створений угодою інституційний механізм У випадку виникнення будь-якого спору щодо застосування або тлумачення УПС, справу може бути передано до Ради з питань співробітництва, яка зробить спробу врегулювати спір шляхом надання рекомендації (пункти 1 та 2 статті 96 УПС). Якщо спір не може бути врегульований у такий спосіб, Україна, ЄС або держави – члени ЄС, якщо це стосується їхньої компетенції, можуть призначити посередника та повідомити про це іншу Сторону, яка протягом двох місяців має призначити другого посередника. Після цього Рада з питань співробітництва призначає третього посередника (обмеження строків для цього не передбачено). Три посередники приймають рекомендації більшістю голосів, причому ці рекомендації не є обов'язковими для Сторін (пункт 3). Варто відмітити, що ст. 97 УПС передбачає проведення консультацій з метою обговорення будь-яких питань, що стосуються тлумачення або імплементації УПС. Однак, застосування цього механізму нія-

ким чином не обмежує сторони направляти спір на розгляд Ради з питань співробітництва. До таких консультації сторони звертались стосовно деяких заходів України у сфері торговельної та валютної політики та пов'язаних із нею заходів (наприклад, після прийняття відповідних нормативних актів щодо регулювання ринку уживаних автомобілів в Україні; після прийняття Національним Банком України постанови про валютні обмеження, що фактично порушували ст. 48 УПС; тощо).

Недоліком існуючих механізмів захисту прав фізичних та юридичних осіб є те, що юридична природа вирішення спорів Радою з питань співробітництва носить рекомендаційний характер, а задекларований принцип доступу до компетентних судів та адміністративних органів для захисту своїх особистих прав згідно з УПС важко реалізується через законодавчі процесуальні перепони. Так, наприклад, у державному реєстрі судових рішень [12] жодних посилань на порушення норм УПС не міститься. Хоча, деякі вітчизняні вчені вказують на процес «європеїзації» судової системи України [13]. Наводиться такий факт, що у разі конфлікту між положеннями УПС та національного законодавства, українські суди визнають примат і пряму дію УПС. Наприклад, у рішенні №18/303 від 22 лютого 2005 р. Вищий господарський суд України визнав пряму дію і верховенство статті 15 УПС у разі колізії з національним законодавством про надання європейським товарам не менш сприятливого режиму, ніж той, що надається подібним товарам національного походження. Крім того, деякі українські судді обґрунтовують необхідність посилання в своїх рішеннях на законодавство ЄС, виходячи із зобов'язання про зближення законодавства ЄС і України в УПС. Важливість виконання зобов'язань України з наближення національного законодавства до права ЄС та їх далекосяжні наслідки для правової системи України було підкреслено в рішенні окружного адміністративного суду м. Києва №4/48 від 22 травня 2008 р. У цьому рішенні окружний адміністративний суд м. Києва згадав Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 р. і заявив, що метою адаптації українського законодавства до права ЄС є досягнення відповідності законодавству ЄС. З іншої сторони, рішення судових органів ЄС лише опосередковано посилаються на норми УПС. Наприклад, рішенням Суду Першої Інстанції від 10.03.2009 року у спорі компанії Інтерпайп (Україна) до Ради Євросоюзу [14] було прийнято рішення про часткове скасування положень Регламенту Ради (ЄС) № 954/2006 від 27.06.2006 року щодо застосування антидемпінгових зборів на імпорт певних безшовних труб походженням від Хорватії, Румунії, Росії та України. Для порівняння, у преюдиційному рішенні Суду ЄС у справі І. Сімутенкова проти Міністерства культури Іспанії [15] вказано, що ст. 23(1) Угоди про партнерство та співробітництво з Російською Федерацією, яка встановлює принцип недискримінації для робітників сторін, має пряму дію. Вищенаведений аналіз свідчить про відсутність дієвого механізму захисту фізичних та юридичних осіб, що діє в рамках УПС.

Виходячи на якісно новий рівень відносин, що пов'язаний із вступом України до процесів європейської інтеграції (до заснування ЗВТ), посилюється роль інституційного механізму та удосконалюються правозахисні механізми. Не дивлячись на те, що норми УПС є застарілими спільні інститути, створені нею, продовжують функціонувати. Зокрема, на це вказує факт прийняття Радою з питань співробітництва Рішення №1/2009 про створення Спільного комітету на рівні вищих посадових осіб, який буде діяти задля моніторингу виконання Порядку денного асоціації як інструменту реалізації угоди про асоціацію. Крім того, Рада з питань співробітництва схвалила 20 червня 2013 року оновлений Порядок денний асоціації Україна – ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію. У зв'язку із можливим укладанням Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом [16] передусім з'являється новий механізм вирішення спорів.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС (УА), яка була парафована сторонами 30 березня 2012 року, для врегулювання суперечок передбачає використання різних способів: проведення консультацій, арбітраж, створення третейської групи (глава 14 Угоди). При цьому зазначається, що дані положення й взагалі дані механізми вирішення спорів не розповсюджуються на рішення або будь-які можливі випадки бездіяльності органів, які створені Угодою про асоціацію.

В УА передбачене загальне дотримання принципу справедливого суду та принципу юридичної визначеності (ст. 24). Будь-яка із сторін може звернутися із проханням розпочати консультації стосовно конкретних питань, пов'язаних із застосуванням інструментів торгового захисту (ст. 50bis). При цьому для цих консультацій відводиться термін, у яких вони повинні проводитись, що складає 21 день.

Передбачений двоступеневий механізм врегулювання спорів, який складається з проведення консультацій, що передують порушенні третейської стадії вирішення спору. Проведення консультацій здійснюється дипломатичними каналами у 30-денний строк, або у 15-денний строк з термінових питань. У випадку не завершення вирішення спору у зазначені строки сторона може клопотати про створення третейської групи (п. 6 ст. 305). Порядок формування такої третейської групи передбачений у ст. 306 УА й містить стандартну клаузулу щодо надання мандату третейській групі. УАК містить детальний опис створення третейської групи та її строки формування. Ст. 308 деталізує порядок розгляду третейською групою спору, її повноваження щодо оформлення звіту тощо. Відповідно до ст. 310 третейська група приймає своє рішення у максимальний строк не більше ніж через 150 днів після її створення. Також передбачено ст. 321 процедура прийняття рішення третейською групою, що стає обов'язковим для сторін угоди і не накладає конкретних прав і обов'язків на фізичні та юридичні особи. Іншими словами, вже держава-сторона Угоди власними національними механізмами зобов'язана виконувати прийняте рішення третейською групою. Окрема процедура передбачена для категорії сфери енергетичних відносин, пов'язаних з енергоносіями. (п. 3 ст. 310, ст. 314).

Важливим елементом у процесі врегулювання спору є питання виконання рішення третейської групи, а також невиконання будь-якою стороною зобов'язань. Ст. 315 УА передбачає можливість накладення тимчасових заходів у випадку невиконання вимог у формі тимчасових компенсацій. При чому тимчасові заходи можуть набувати форми підвищення тарифних ставок до рівня, що застосовується до інших держав-членів СОТ.

Варто виділити ще декілька складових механізму вирішення спорів відповідно до Угоди. В першу чергу у випадках виникнення суперечок стосовно доступу товарів до ринки використовується механізм посередництва (ст. 327). Ст. 330 та ст. 331 вказують на процедуру обрання посередника, процедури проведення посередництва.

Якщо спір між сторонами стосується питань тлумачення актів інститутів ЄС в сфері регуляторного зближення, Угодою передбачена окрема процедура, яка полягає в тому, що третейська група звертається до Суду ЄС для отримання його рішення по даному питанню. У цьому випадку арбітражне рішення не виноситься поки Суд ЄС не надасть свого рішення. Рішення Суду ЄС є обов'язковим для арбітражу (ст. 322).

Окрім визначених процедур врегулювання суперечок між сторонами до такого механізму також залучені спільні інститути та органи, створені даною Угодою. Таким чином, УА передбачає створення інституційного механізму для ухвалення постанов з метою його імплементації. Саміти керівників України та ЄС мають відбуватися 1 раз на рік. На них обговорюватимуться загальні питання імплементації УА, питання двосторонніх та міжнародних відносин (ст. 460). Рада асоціації має функціонувати на рівні міністрів. До неї

входять члени Ради ЄС, Комісії ЄС та члени уряду України. Такі зустрічі мають проводитися на регулярній основі з взаємною згодою, але не рідше, ніж раз на рік. Рада здійснює контроль і слідкує за виконанням і імплементацією УА, може розглядати питання двосторонніх і міжнародних відносин. (ст. 461). Рада асоціації ухвалює за взаємною згодою рішення, які мають обов'язковий характер, і рекомендації. Рада може змінювати Додатки до УА, враховуючи еволюцію права Союзу та діючі стандарти, встановлені у міжнародних інструментах (ст. 463). Сторони УА можуть направляти на вирішення Ради любий спір стосовно тлумачення, імплементації чи добросовісного виконання УА. Рада може вирішувати спір шляхом ухвалення обов'язкових рішень.

Комітет асоціації допомагає Раді асоціації. Складається з представників членів Ради ЄС, представників членів Комісії, а також представників уряду України на рівні державних службовців. Склад комітету залежить від питань, які він обговорює. Комітет збирається на рідше 1 разу на рік. Рада асоціації може делегувати Комітету будь-які повноваження включно з правом ухвалювати обов'язкові рішення. Рішення на основі делегованих повноважень Ради ухвалюються за згодою сторін і є обов'язковими для виконання (ст. 465).

Парламентський комітет складається з членів Європарламенту та Верховної Ради. Він збирається для обміну думками щодо виконання положень УА. Парламентський комітет може звертатися до Ради і Комітету з запитом стосовно імплементації УА. Він має бути проінформований про рішення Ради і може ухвалювати рекомендації для Ради (ст. 458).

Платформа громадянського суспільства є форумом для членів Економічного і соціального комітету ЄС та представників громадянського суспільства України, який збирається з метою обміну поглядами на реалізацію УА. Платформа має інформуватися про рішення і рекомендації Ради і сама може ухвалювати рекомендації для Ради. Представники Платформи підтримують регулярні контакти з Комітетом і Парламентським комітетом (ст. 470).

Отже, як ми бачимо з проведеного аналізу, механізми захисту прав та інтересів суб'єктів права можуть бути передбачені не лише договорами універсального характеру, а й двосторонніми угодами. Продемонстровано, що механізми вирішення спорів зазнають змін та трансформації в залежності від переходу від етапу партнерства до асоціації з Європейським Союзом. Й у зв'язку з можливим укладанням угоди про асоціацію з Україною запроваджуються нові різноманітні правозахисні процедури та механізми, включно із застосуванням нового інституційного механізму.

Список використаних джерел

1. Мармазов В. Є., Пушкар П. В. Захист прав та майнових інтересів у Європейському суді з прав людини: Навч.-практ. посіб. / В. Є. Мармазов, П. В. Пушкар / М. В. Оніщук (ред.) – К. : Видавничий Дім «Юридична книга», 2001 р. – 156 с.
2. Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / Спілка адвокатів України; Рада Європи; Міжнародний центр з юридичного захисту прав людини. / О. Л. Жуковська (уклад. і наук.ред.). – К. : ЗАТ «Віпол», 2004. – 960 с.
3. Осика С. Г., Оніщук О. В., Осика А. С., Пятницький В. Т., Штефанюк О. В. Інституціональні та процедурні механізми системи ГАТТ/СОТ у регулюванні світової торгівлі. / С. Г. Осика, О. В. Оніщук, А. С. Осика, В. Т. Пятницький, О. В. Штефанюк. – К. : УАЗТ, 2000. – 288 с.

4. The law and policy of the World Trade Organization: text, cases and materials / Peter van den Bossche // Cambridge; Cambridge Univ.Press. – 2005. – 917 p.
5. The European Court of Justice and the GATT dilemma: public interest versus individual rights? / Kees Jan Kuilwijk. – Beuningen : Nexed Editions in co-operation with the Center for Critical European Studies, 1996. – 372 p.
6. Березовская И. Правовые аспекты нового усиленного соглашения Украины с Евро-союзом. / И. Березовская // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наукових праць. – Вип. 77. – Ч. II (у 2 т.). – К. : Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т між-нар. відносин, 2008. – С. 120-124.
7. Макаруха З. Відносини Україна – Європейський Союз: від партнерства до асоціації та економічної інтеграції / З. Макаруха // Право України. – 2013. – № 6. – С. 51-58.
8. Муравйов В. І. Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. / В. І. Муравйов, Н. Мушак // Віче. – 2013. – № 8. – С. 12-18.
9. Шпакович О. Інституційний механізм в рамках Угоди про асоціацію України з Єв-ропейським Союзом. / О. Шпакович // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2013. – Вип. 115 (Част. II). – С. 23-28.
10. Закон України «Про ратифікацію Протоколу до Угоди про партнерство та співробіт-ництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами (УПС) про приєднання Болгарії та Румунії до УПС №134-VI від 6 березня 2008 року. // Офіційний вісник України. – 2008. – № 24. – С. 39.
11. Закон України «Про ратифікацію Протоколу до Угоди про партнерство та співробіт-ництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами (УПС) про приєднання Чеської Республіки, Естонської Республіки, Республіки Кіпр, Латвійської Республіки, Литовської Республіки, Угорської Республіки, Республіки Мальта, Республіки Польща, Республіки Словенія та Словацької Республіки до УПС та внесення змін до УПС» від 6 липня 2005 року №2753-IV. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 34. – Ст. 440.
12. Єдиний державний реєстр судових рішень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/pls/apex/f?p=300:1:3857528113737212>. – Заголовок з ек-рану.
13. Петров Р. Європеїзація української судової системи як складова євроінтеграційної політики України. / Р. Петров // Право України. – 2012. – № 1-2. – С. 300-306.
14. Справа Інтерпайп (Україна). v. Ради Євросоюзу T-249/06 // Official journal. – 2006. – С. 261. – 28. 10. 2006 р.
15. Справа C-265/03 // Official Journal. – 2003. – С. 213. – 06. 09. 2003 р.
16. Проект Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом та його держа-вами-членами. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=246581344&cat_id=223223535. – Заголовок з ек-рану.